

BELGE *

EDHEM PAŞA'NIN VEFÂTI ÜZERİNE ABDURRAHMAN ŞEREF BEY'İN YAZISI

Yeni yazıya çeviren : Öğr. Görv. A. Hikmet FIRAT**

Otuzbir Mart'ta ikindiye doğru tuğyân-ı askeri kesb-i dehşet eylemişti. Meb'ûsândan Es'ad Paşa ve Müfid ve Yûsuf Kemâl Beyler (1) saat dokuz raddelerinde Yıldız'a gelip Ayasofya Meydanı'nın izdihâmını ve heyecânın ân-be-ân tezâyüd etmekte ve mektepli zâbitânın hedef-i dâne-i kazâ edilmekte olduğu ve Nâzım Paşa ile Mehmed Arslan Bey'in (2) vefât-ı feci'ânelerini vükelâ-yı müsta'fiyeye haber verdiler (3) ve isyânın önü alınmaz ise vahim netâceler tevlid eyleyeceğini ilâve ettiler. Edhem Paşa Harbiye Nezâreti'ne ta'yîn ve Mâbeyn Kâtibi Cevad Bey Nutk-ı Humâyûn'u hâmilen Meclis-i Meb'ûsân'a i'zâm kılındı. Paşa'yı müşârinâleyhin on beş gün kadar imtidâd eden Harbiye Nezâreti son hizmeti olmakla beraber tarih-i inkılâbımızda bir mevkiî hâizdir. Râkım-ül-hurûf o eyyâm-ı müşkilede refâkatinde bulunduğum cihetle (4) muhtasaran kari in-i kirâma arzedeğim.

Edhem Paşa muttakî, musallî, müsinn, tab'an mu'tedil, kâbirsiz, tecrübe-dîde, rind-meşreb bir zât idi. Efrâd-ı askeriyyeye râbitası ve kışla hayatının lezâizi kalbünde cây-gîr idi. Askerin temâyülâtını bilir, dillerin-anılar, hissiyatını tamâmiyle takdîr eyler idi. Maiyyetine dâimâ pederâne muâmele etmiş ve bulunduğu hidemât-ı muhtelifede vezâif-i me'mûresini hüsn-i ifâ ile berâber bâzı emsâlî ümerâ gibi harekât-ı hod-serâne ve hâtır-şikenânesiyle rüfekasını incitmemiş idi. Husûsiyle Alasonya ordusu kumandanlığıyla Yunan Muhârebesi'ndeki muzafferiyyeti şerefli nâmını bütün askere tamıtmış idi. Binâenaleyh şerfat isteyen ve genç zâbitânın

(*) Bu belge, Türk Tarih Kurumu'nda Elyazmalar arasında 213 numarada kayıtlıdır.

(**) Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

(1) Es'ad Paşa Draç meb'ûsu, Müfid Bey Ergeri meb'ûsu, Yusuf Kemâl Bey Kastamonu meb'ûsu.

(2) Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi'nde Adliye Nâzırı Yenişehirli iNâzım Paşa. Lazkiye meb'ûsu Mehmed Arslan Bey.

(3) Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Şeyhülislâm Ziyâeddin Efendi Harbiye Nâzırı (?), Nâfia Nâzırı Gabriyel Noradolyan. Adliye Nâzırı Nâzım Paşa, Bahriye Ârif Hikmet Paşa, Orman ve Mâadin ve Zirâat Nâzırı Mavreordato Efendi Mâliye Nâzırı (?), Maârif Nâzırı, Evkaf Nâzırı.

(4) Maârif Nâzırı idi.

ta'lîm ve inzibât hususlarında gösterdikleri şiddetten şikâyet eden askere Edhem Paşa'dan münâsip bir ser-asker bulunamaz idi (5).

Paşa akşam üzeri Ayasofya Meydanı'na gitti. Nush-u-pendden başka vâsıta-i icrâiyyesi yok idi. İstanbul kıt'aâtındaki efrâdın kâffesi akd-i peyvend ittifak etmiş, şeriatın galebesine zihinleri iyice yatmış, bu hareketlerinden dolayı muâtebe ve mücâzât olunmayacaklarına va'd-ı kavî almış, emniyyet ettikleri bir ser-askeri de başlarında görmüş olmakla şevk ve neşatlarından gece saat beş sularında (6) sürekli bir yayılım ateşle şenlik etmeğe başladılar. Paşa buna mâni olamadı ve «havaya attığınız bu fişenlerin parasını millet, siz verdiniz. Onları muharebe günleri için saklayalım. Böyle beyhude israf etmek günahdır.» gibi sözleri de fâide vermedi. Fakat nısf-ül-leylden sonra önelerine düşüp takım-takım kışlalarına iâde ettiği esnâda karşı tarafa geçeceklerden Beyoğlu semtinde tüfek atmaya-caklarına kat'i söz almış idi.

Edhem Paşa o gece sabaha kadar uyumadığı gibi ertesi günleri tek-mil kışlaları dolaşıp askeri teskin ile uğraşmış ve zaten sadrından rahat-sız ve dûcâr-ı zaaf olduğundan yorgunluklar tezyid-i za'fına bâdî olmuş-tu. Hattâ bir gün esnâ-yı devirde arabada baygınlık geçirdiğini ve ken-dinden kat'i ümîd eylediğini söylemiş idi.

Bu hengâmede Adana kütali başladı. Vâli şiddetli telgraflarıyla se-rîan asker istiyordu. Birinci Ordu'dan asker sevki adîm-ül-ihdimâli idi. Kabil olsa da zâbitanı dinlemez. Bâgî askerle ne iş görülebilir? Beşinci Ordu'ya her ne vâsıta ile olursa olsun Adana'ya seyr-i serî ile piyâde ve şivâri asker yetiştirilmesi tebliğ ve İkinci Ordu'dan da üç tabur asker talep olundu. Merhûm İkinci Kumandanı Sâlih Paşa'ya (7) çektiği telg-rafnâmeyi bana gösterdi. Hareket Ordusu İstanbul'a doğru yürümek üz-re hazırlandığından İkinci Ordu'dan o sırada asker talebi başka ma'nâya hamlolunmamak için urûk-ı hamîyyet ve insâniyyeti tahrik eyleyecek sözler yazmıştı. Sâlih Paşa hakikat-i maksadı anlayarak asla tereddüt et-memiştir.

Alelacele taht-ı silâha alınması mahallince teklîf ve tensîb olunan Redif taburu hakkında demişti ki «Bu misillü iğtişâşatta mahallî redifleri hiçbir şeye yaramaz, teslîh olunan asker ya kendi karye ve hânâsını muhâ-faza ile meşgul olur veya erbâb-ı iğtişâşa karışarak fenalığın tezyidine se-bep olur.» Vâkıa dediği gibi de çıktı.

(5) Abdurrahman Şeref Bey, Meşrûtiyyet idâresi'nin istirdâdi esnâsındaki yapı-lan gençliğin her türlü feverâna alenen bir şey söylememekle beraber pek muâriz idi. Bâhusûs gençlerin işe karışmasını ve işbaşına geçmesini hiç iste-mezdi.

(6) Ezâni saat.

(7) Bilâhare sadrazam olan Sâlih Paşadır.

İkinci Ordu'dan tertip olunan Üç Nizâmiye Taburu Tekfurdağı, Gelibolu, Dedeağaç iskelelerine indirilmişti. Adana'ya nasıl sevkedelim? İdâre-i Mahsûsa'nın işe yarar vapurları seferde imiş. Tersâne'nin hiç nakliye vapuru yok. İstedikleri kadar navul verilmek üzere ecnebi kumpanyaların kâffesine mürâcaat olundu. Hiçbirinde fazla vapur bulunmadı. Hükümet İstanbul'da vapur aramakta olsun, Adana'da kıtâl günden güne şekli-hûnün alıyordu. Vilâyet'ten gelen sûzişli feryatlar yüreğimizden kan akıtıyordu. Meclis-i Vükelâ'da yanına gittim. Hasbîhâle başladık. İkimiz de birer âh çektik. Bana «Birâder işimiz Allahıktır.» dedi. Kendisini teşci ettim ve Bâbîâlî'den ayâline yazacağı kâğıtların kendisine bir muâvenet olmak üzere temdîdini deruhte eyledim, teşekkür etti. Ba'dehu birkaç kâğıdını tesvîd etmişimdir. O akşam İdâre-i Mahsûsa'nın bir büyük vapuru İstanbul limanına avdet ettiğini bir memur Bâbîâlî'ye haber getirdi ve beş yüz lira navul istedi. Hemen akşamdan kömür alması ve ertesi sabah Harbiye Nezâreti veznesinden beş yüz lirayı kabz ile vapurun sâlifü'z-zikr iskelelere uğrayarak Mersin'e gitmek üzere hareket etmesi memura tenbih olundu. Memur sakız çiğnemeğe başladı. Meğer peşin para verilmedikçe İdâre-i Mahsûsa'ya hiçbir tâcir kömür vermemiş. Saat biri geçmişti. Buna bir çâre düşünürken tesâdüfen Ereğli mes'elesini ta'kip için bir kömür tâcirinin Sadrazam'la mülâkat etmek üzere Bâbîâlî'de bulunduğunu haber aldık. Edhem Paşa'nın kefâletiyle o gece vapura kömür vermeğe tâcir-i mümâileyhi râzı ettik.

Bugat-ı askeriyye birkaç gün şehir içinde silâhla gezdi ve şurada burada katiller İka eyledi ne sûretle ribka-i itâate ithâl edilecekleri düşünülmekte idi. Paşa-yı Merhûm külle yevm kışlaları devr ile icrâ-yı nesâyih ile ve gerek kendisinin ve gerek Hassa Ordusu Kumandanlığı'na getirilen Nâzım Paşa'nın asker üzerindeki nüfûz-ı ma'nevîlerine güvenilir idi. Vaktaki Hareket Ordusu'nun Selânik ve Edirne merkezlerinden ilk kafileleri yola çıktığı haberi alındı. Buraca ittihâzı lâzım gelen tedâbirin müzâkaresi için akşam Sadrazam Tevfik Paşa Konağı'nda Vükelâ toplandı. Nâzım Paşa dahi hey'ete dâhil idi. Zîr-i itâatde olmayan asker hâriçten gelecek orduya karşı ne vaziyet alacak? Müdâfaaya kıyâm ederse bir belâ, şeriat istemek nakarâtında gelenler de bunlarla hem-âhenk olursa bir ikinci felâket! Ariz ü amîk buraları tezekkür olundu. Edhem Paşa ile Nâzım Paşa (8) iki askerinin temâsındaki mahzûr u fâide-i melhûzadan daha ağır görüldü ve İstanbul kıtaâtında mevcûdu otuz beş bin kadar tahmin olunan askerden efrâd-ı ihtiyâtiyye ve istibdâliyye terhis olunduğu taktîrde mevûdun nısfına tenezzül edeceği ve İstanbul'a efrâd-ı cedîde sokulmamakla beraber nısf-ı mütebâkisinin ba'de bu'din hakkından gelinebileceği re'yini

(8) Bâbîâlî vak'asında öldürülen Kâmil Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa.

ileri sürdüler. Tophâne Nâzırı Hurşid Paşa'nın riyâseti altında ulemâ ve ümerâ-yı askeriyeye ve meb'usândan mürekkeb bir hey'et-i nâsiha o gece tiren-i mahsûs ile Çatalca'ya doğru i'zâm olundu.

Hurşid Paşa'nın aydetinde verdiği izahat üzerine Hükûmet tebdil-i fikr eyleyerek hiçbir niyyet-i hasmâne beslemediğini ve kardeşçe gelip buradaki askerle birleşeklerini askere anlatmak ve bir gûna su-i tefehhüm ve vukuâta meydan verilmemek kararı ittihâz olundu. Bu karardan sonra gerek Edhem Paşa Merhûm ve gerek Nâzım Paşa askerın evhâmını teskine nasb-ı nefsi ihtimâm eylemişlerdir. Kendilerine olan ehemmiyyet o aralık çok işe yaramıştır. Aman asker kuşkulanmasın, Hareket Ordusu efrâdiyle bir vak'a çıkmasın sözleri vird-i zebânımız olmuştur. Nisanın onuncu cuma günü akşamı Hareket Ordusu Davud Paşa Kışlası'nı işgal ettiğinde kışlayı teslimden imtinâ eden askere karşı şiddet gösterilmekle selâmlıktan avdet eden askerın bu vak'ayı haber alarak Bâb-ı Seraskeri kışlasından müsellahan Davud Paşa'ya doğru koşuştuklarını bir yâver Edhem Paşa'ya ihbar etti. Vükelâ yine Tevfik Paşa'nın konağında müctemi' idi. Edhem Paşa'ya bizzat kalkıp gitmesini ve ne yapıp yapıp askeri geri çevirmesini rica ettik. «Çocuklar hâlim kalmadı. Bakıyye-i ömrümü şu beş on günlük gaile bitirdi.» diyerek ayağa kalktı ve arabasına binerek vaktiyle yetişip askeri ircaa muvaffak oldu.

Hareket Ordusu İstanbul'a girince Paşa Merhûm'un mevki kalma-
mıştı. Culûs-ı Humâyun'un ertes günü Hey'et-i Vükelâ lütfen Huzûr-ı Şâ-
hâne'ye kabul buyuruldukte Zât-ı Şevket-simât Hazret-i Pâdişâhî kendi-
lerine Cuma Selâmı'na kadar bir askerî üniforması yaptırılmasını Ed-
hem Paşa'ya irâde buyurdular. İki gün sonra Harbiye Nezâreti'nden infi-
sâli vuku' buldu. Hareket Ordusu'nun yolda olduğu günlerin birinde Vü-
kelâ Bâbiâli'de toplanıp Sadrazam ile Harbiye Nâzırı'nın vürûduna mus-
tazır oldular ve müşârümileyhümânın Yıldız'da olduğunu telgrafla haber
aldılar. Öyle nâzik günlerde Sadrazam ile Harbiye Nâzırı'nın tül-i müd-
det Yıldız'da kalmaları mes'ûliyyette müşterek olan Vükelâca münâsip
görülmedi. Hemen Bâbiâli'ye gelmeleri için bir telgrafnâme yazılıp Hey'-
et nâmına Râif Paşa'ya imza ettirildi. İkisi de derhal geldiler. Saray'da ne
konuştuklarını sorduk. Merhûm, bana gizlice «Bizi bir taraftan da siz mi
didikleyeceksiniz, dedi.

Velhâsıl Edhem Paşa Merhûm, nâmûs-ı askerisini muhâfaza etmiş,
vazife-şinâs, fedâkâr ve hamıyyetli bir asker olduğunu hayâtının son dev-
resindeki şu hizmetiyile de izhâr ve isbât etmiştir.

Mevlâ garik-i rahmet eyleye.